

TÜRKÇECİ BİR BİLGE ÖNDER ŞEYH İBRAHİM TENNÛRÎ

Prof. Dr. Mustafa KESKİN
E. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ÖZET

Şeyh İbrahim Tennûrî Sivas'ta doğmuştur. Çalışma hayatının hemen hemen tamamı Kayseri'de geçtiği için Kayserili diye bilinmektedir. Müderris ve mutasavvıftır. Yalnız Kayseri'nin değil, aynı zamanda Osmanlı'nın da çok tanınmış bir şahsiyettir. Yaşadığı dönem Osmanlı'da millî dile, edebiyata ve tarihe dair resmî bir eğilimin ortaya çıktığı ve benimsendiği yıllardır. Şeyh İbrahim Tennûrî'nin Hoca Ahmet Yesevî geleneğinin samimi bir izleyicisi olduğu, eğitim, öğretim ve irşadını Türk dili ile yapmasından anlaşılıyor.

Şeyh İbrahim Tennûrî, Bayramiye Tarikatı'nın Akşemseddin koluna mensuptur. Şeyh hazretleri insanların her iki dünyada da rahata ermelerini sağlayacak konuları açıklayan bir "Kitab-ı Müstetâb" yani devrinde ve sonrasında hoş bulunan bir kitap yazmış ve ona "Gülzâr" adını vermiştir. Şeyh İbrahim Tennûrî, Hicri 887 senesinde (M. 1482) sonbaharda bir Perşembe gecesi Kayseri'de vefat etmiştir. Şerefli kabri dünya halkının mezarı ve cihan halkının yardımcısı olup, ihtiyaç sahiplerinin kutluladığı bir yer olmuştur. Zamanımıza kadar gelen bir soy ağacında Şeyh İbrahim Tennûrî'nin beş çocuğunun ismi geçmektedir. Bunlar; Şeyh Kasım, Şeyh Lütfullah, Şeyh Ali Sultan, Hatice ve Zeynep'tir. Oğulları sırasıyla Şeyh İbrahim Tennûrî'ye halife olmuşlardır. Şeyh İbrahim Tennûrî'nin Kitab-ı Müstetâb, ya da Gülzâr-ı Manevî isimli eserinden başka "Gülşen-i Niyâz" isimli bir eseri daha bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Sivas, Şeyh, Kayseri, Tarikât, Gülzâr-ı Manevî.

HAYATI VE ŞAHSİYETİ

Şeyh İbrahim Tennûrî, Hoca Sadeddin Efendi'ye göre Amasya'da, Mecdî Mehmed Efendi ile Gelibolulu Mustafa Âli'ye göre de Sivas'ta doğmuştur¹. Hayatının tamamına yakını Kayseri'de geçirdiği için, "Kayserili" diye de bilinen bir ilim, hikmet ve tasavvuf adamıdır. Yalnız "Meşâhîr-i Kayseriyye"²den değil, aynı zamanda "Meşâhîr-i Osmaniyye"³den bilge, erdemli ve mükemmel bir kimse olduğu anlaşılıyor. Yaşadığı dönem, Os-

manlı Türkiyesi'nde millî dile, edebiyata, tarihe dair resmî bir eğilimin ortaya çıktığı ve kabul gördüğü bir dönemdir. Şeyh İbrahim Tennûrî, belki de, Türk milliyetinin bânisi kabul edebileceğimiz, çağında “Hazret-i Pîr-i Türkistan” adı ile ünlenmiş, Hoca Ahmed Yesevî geleneğinin samimi bir takipçisi olmalı ki sözlü ve yazılı irşadını Türk dili ile yapmıştır. O'nun bu yönünü vurgulamak istediğimiz için, tebliğimizin başlığını “Türkçeci Bir Bilge Önder: Şeyh İbrahim Tennûrî” koyduk.

Sarrafzâde adıyla da bilinen “Ârif Billah Şeyh İbrahim Tennûrî”, başlangıç ilimlerini Sivas'ta bitirmiş, Konya'ya giderek, bu şehrin ünlülerinden, akıllı ve zeki insanlarından biri olan Mevlana Sarı Yakup'tan zahiri bilimleri öğrenerek 1438'de Kayseri'ye gelmiş, bu şehirde gördüğü saygı ve kabul üzerine orada yerleşmiş ve kalmıştır⁴. Mevlana Sarı Yakup, Sultan I. Mehmed devri âlimlerindedir. Karamanlı olup, 1438'de Konya'da vefat etmiş ve kendi adıyla anılan mahallede defnedilmiştir⁵.

Şeyh İbrahim Tennûrî, öğrenimini tamamladıktan sonra Kayseri'ye gelmiş, Hunad Hatun Medresesi'ne müderris olmuştur. Selçuklu devri medreselerinin yalnız ilmî ve idarî özerkliğe sahip olmayıp, aynı zamanda malî özerkliğe de sahip olduğu bilinmektedir⁶. Medreselerin işleyişi, vakıflar marifetiyledir. Diğer taraftan, birer eğitim ve kültür kurumu olan medreselerin İslâm dünyasında ilk defa olarak devlet eliyle kurulması Selçuklular zamanındadır. Bu medreseler, zengin vakıflarla da desteklenmiştir. Vakıfnâmelerde vakıf kurucusunun şartları yer almaktadır. Bu cümleden olmak üzere, Kayseri'deki Hunad Hatun Medresesi'nin vakfiyesinde, bu medresede görev alacak müderrislerin vs. görevlilerin Şafi mezhebinden olmaları maddesi de yer alıyordu. Şeyh İbrahim Tennûrî'nin, ya bu vakfiyeden haberi yoktu veya vakıf mütevellisinin Şeyhin Hanefî mezhebine mensup olduğuna dair bilgisi bulunmuyordu. Durum ortaya çıkınca genç müderris medresedeki görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Onun medresedeki görevinden ayrılışı biraz da tasavvufa olan eğiliminden kaynaklanmış olmalıdır.

“Tacü't-Tevarih” ten öğrendiğimize göre, medresedeki görevinden iradî olarak ayrılan Şeyh İbrahim Tennûrî, bir köşeye çekilerek kendisini tamamen ibadete vermiştir. Zaman ilerledikçe Allah sevgisi ile yanmaya, güzel sesle okunan Kuran-ı Kerim'i dinlerken ağlamaya başlamış, zaman zaman da bayılıp düşmüştür. Erdebil Şeyhlerine katılmaya kesin olarak karar vermişken, bu kararından vazgeçmiştir. Onu kararından vazgeçiren gelişme, Hacı Bayram Velî'nin halifesi olan Şeyh Ak Şemseddin'i keşfetmesidir. Bu Bayramiyye Şeyhinin değerli özelliklerini öğrenince yanına gitmeyi yeğlemiştir. Ak Şemseddin, devrin sultanı Sultan II. Mehmed'in de değerli şeyhlerinden biriydi. Şeyh İbrahim Tennûrî üzerinde etkili olan ve aynı

zamanda onu halife olarak belirleyen Ak Şemseddin hakkında da bilgi vermek yararlı olacaktır.

Ak Şemseddin, 1390 yılında Şam'da doğmuştur. Asıl adı Şemseddin Muhammed bin Hamza'dır. "Ak Şemseddin" veya "Akşeyh" adıyla ünlenmiştir. Nesebi "Hulefa-i Râşidîn" in birincisi olan Hazreti Ebubekir'e kadar uzanan Şemseddin Muhammed, babası ile birlikte, henüz yedi yaşında iken, Anadolu'ya gelerek o tarihlerde Amasya'ya bağlı Kavak beldesine yerleştiler. Şemseddin Muhammed, son derece mükemmel, dinî ve tıbbî tahsilden sonra Osmaniye Medresesi'ne müderris olmuştur. Dikkat çekicidir ki, Ak Şemseddin de ilmiyeden tasavvufa meyletmiştir. 25 yaşında iken Hacı Bayram Veli'ye bağlanmış, kısa bir zamanda ondan hilafet almıştır. Ak Şemseddin, sırasıyla Beypazarı'na, İskilib'e ve Göynük'e giderek yerleşmiş, çocuklarının ve dervişlerinin eğitim ve öğretimi ile meşgul iken Hacca da gitmiş, 1429-1430'da Hacı Bayram Veli'nin vefatından sonra onun yerine irşat makamına geçmiştir.

Bayramîlik, Hazreti Ebubekir ve Hazreti Ali kollarından gelen Halvetîlik ve Nakşibendîliğin birleştirilmesinden doğan bir yoldur ve her bakımdan Türk olan, Ahmed Yesevî tarzında, öz Türkçe ile halka seslenen, Horasan Erenleri yahut Anadolu'daki adıyla Rum Erenleri akımıdır. Mensuplarını tarıma teşvik eden, en helal lokmanın oradan kazanılacağını söyleyen, devletin başı olan hükümdarın tarikata girmemesi gerektiğini, aksine davranışının devlet işlerinin yüzüstü kalmasına sebep olacağını, herkesin hayatını sürdürmesi için bir iş tutarak çalışmasını, böylece din ve dünya işlerini ahenkli bir şekilde yürütmesini isteyen Bayramîliğin, Anadolu coğrafyasının vatan yapılmasındaki rolünü kolayca anlamak mümkündür. Nihayet Ak Şemseddin ile Akşeyh'in, Kostantiniyye'nin fethedilerek İstanbul oluşundaki hizmetleri bilinmektedir⁷.

Bayramîye Tarikatı'nın, Ak Şemseddin tarafından temsil edilen kolu devlete açık idi. Ak Şemseddin, Hacı Bayram-ı Velî'nin Sultan II. Murad Han ile ilişkilerinde her zaman yanında bulunduğundan, adı geçen sultanın oğlu Şehzade Mehmed ile de tanışmış, bunun tahta çıkmasından sonra da Sultan II. Mehmed ile görüşmeye devam etmiştir. Fetih öncesinde iki defa Edirne'ye giden Ak Şemseddin, birinci gidişinde Kazasker Çandarlıoğlu Süleyman Çelebi'yi, ikinci gidişinde ise Sultan II. Mehmed'in kızlarından birini tedavi ederek sağlıklarına kavuşturmuştur.

Sultan II. Mehmed 1453 yılı ilkbaharında Edirne'den, İstanbul'u fethetmek üzere, yola çıktığında Ak Şemseddin ve diğer Şeyhler, müritleri ile birlikte Sultan'a katıldılar. Ak Şemseddin, kuşatmanın en sıkıntılı anla-

rında, gerek Padişahın ve gerekse ordunun moral gücünün yükseltilmesine yardımcı olmuştur. Yahya Kemâl Beyatlı'ya göre, Ak Şemseddin "Gülbankı âsumânı tutan Pîr"dir⁸.

İstanbul'un fethinden sonra camiye dönüştürülen Ayasofya'da kılınan ilk Cuma namazında "Hutbe-i Muhammedî"yi⁹ Ak Şemseddin okuduğu gibi, İslâm ordularının daha önceki "Kostantiniyye" kuşatmalarından birinde şehit olan, Hazreti Muhammed'in yakın arkadaşlarından ve aynı zamanda sancaktarı olan Ebu Eyyub el-Ensarî'nin kabrini de, Fatih Sultan Mehmed Han'ın isteği üzerine, O keşfetmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in fetih sonrasında taç ve tahtını terk ederek bütünüyle Şeyhe bağlanmak ve Ondan tarikat hükümlerini öğrenmek istemesi üzerine, Ak Şemseddin büyük bir dirayet göstererek Sultanın bu arzusuna engel olmaya çalıştı. Bunda başarılı olamayacağını anlayınca da Gelibolu üzerinden Anadolu yakasına geçerek Göynük'e döndü.¹⁰ Kaynaklarda, şeyhliği yanında "tabib-i ebdân" olduğu, zamanının iyi bir hekimi sıfatıyla da şöhret kazandığı, tıbbaya ait eserlerinin bulunduğu belirtilen Ak Şemseddin'in tıp tarihinde ilk defa mikrop meselesini ortaya attığı, hastalıkların bu yolla bulaştığını öne sürdüğü açıklıkla ortaya konulmuştur¹¹.

Hayatının son yıllarını Göynük'te geçirdiği tahmin edilen Şeyh Ak Şemseddin, burada vefat etmiş, Gâzi Süleyman Paşa camiinin bahçesinde defnedilerek üzerine klasik Osmanlı tarzında bir türbe yaptırılmış olup, bu türbe halen ziyaret yeridir.

Şeyh İbrahim Tennûrî'nin, Ak Şemseddin'i görmek üzere Beypazarı'na gittiğine dair bilgiler, "Tacü't-Tevarih" dışında aynıdır. Hoca Sadeddin Efendi'nin verdiği farklı bilgiye göre, Şeyh İbrahim Tennûrî, Göynük'e gitmiş ve orada hizmetine girmiştir¹².

Şeyh İbrahim Tennûrî, Beypazarı'na vardığı zaman, Ak Şemseddin'i bedenî rahatsızlıkları sebebiyle gelenleri tedavi ve irşat eder bulmuştur. "Şakayık-ı Nu'mâniyye"de anlatıldığına göre, Müderris İbrahim yolculuğunu bir merkeple yapmış, oraya vardığında bir köşeye oturmuş, Şeyhi ziyarete gelenlerin sadece bedenî rahatsızlıklarından dolayı soru sorduklarını, uygun cevaplar aldıktan sonra da ayrıldıklarını görmüştür. Ziyaretçiler ayrıldıktan sonra Ak Şemseddin: "Ne garip, ruhsal hastalıklardan soru soran yok. Ancak ..." Şeyh İbrahim Tennûrî, Mevlana Ak Şemseddin'in bu sözünü duyunca kalkıp önüne varmıştır. Şeyh Ak Şemseddin: "sen kimsin, efendim sana kim derler, ne yerdensin, adın nedir?" diye sorunca Şeyh İbrahim Tennûrî de, Kayseriyye'de müderris olduğunu, ancak iç dünyasında büyük bir endişe ve elem verici bir üzüntüsü bulunduğunu, binaenaleyh bunun te-

davisi için “tabib-i kulûb”a arz etmek için geldiğini söylemiştir. Şeyh Ak Şemseddin: “bize nasıl bir armağan getirdin, getir görelim.” deyince müderris İbrahim: “Bendeniz fakir durumdayım. Hediye getirmeye gücüm yetmediğinden haya edip, şaşırmağlığımдан haya göz yaşlarımı revan eyledim.” diye cevap verince Şeyh Ak Şemseddin tam bir ön seziyle, müderrisin ziyadesiyle utanmış olduğunu anlamış ve “Benim hediye dediğim rüyalar ve durumlardır, başka bir nesne değildir.” diyerek Müderris İbrahim’i teselli etmiştir. Müderris İbrahim karşılıklı konuşma esnasında, iki kararmış yüzünden ve bir tel olmuş gönlünden başka nesnesinin bulunmadığını söylemiştir. Bundan sonra Şeyh Ak Şemseddin kendisine halvet, yani yalnız kalmayı emretmiş, o gece dört yüz rüya görmüş, sabah olunca o rüyaların öncekilerini kalemle numaralayarak tespit etmiş ve bu tespit ettiği rüyaları ayrıntılı olarak sayarak anlatmıştır. Günler geçtikçe unutmaya hali başladığında, namaz esnasında okumaya kast ve niyet ettiği, bir mânâya taalluk etmeyen ve belagat sahiplerini acze düşüren sureleri çoğu zaman unutturken, şimdi bu kadar çok rüyayı ezberlememin ve zaptetmemin Şeyh hazretlerinin berekâtından olduğuna içtenlikle inandım.

Şeyh Ak Şemseddin’in, kerametlerini gösterdiği tekkesinde diğer sofiler ile bilinen düzende gönülleri dinlendirici konuya devam ve geceleri ihyada Şeyhin emrinde Ona yoldaş oldu. Şeyh Ak Şemseddin’in müridi, halvet zamanında tam bir riyazetle nefsinin terbiye etmiş olup, ekmek ve su, yemek ve uykudan tamamen kesilmiş iken bana her gece başka bir kase yemek, bir ekmek ve bir miktar su gönderirdi. Bilinmeyen sofradan bir sonsuz sofraya irşadıyla ve saf su imdadı ile seyrettiği gibi, görünürde de yemekle doyurur idi. Uzun zamandan sonra hatırıma bu mânâ layık oldu ki, bu kadar riyazet ve mücadele ortasında kir ve hayvanattan kurtulmayıp, yeme ve içme ile mukayyet olmak, yüce makamın gereklerine aykırıdır. Bundan sonra yemek yemeyeyim dedim. Beni bu konuya teşvik eden hal ile o gece yemek yemeyip, açlıkla ibadet eyledim. Ancak geçmiş gecelerde görünen zahiri haller ve gücünmeler o gece görünmeyip, misal aleminden bir nesne temessül ve teşekkül etmedi. Bu anlam Şeyh Ak Şemseddin hazretlerinin temiz anma aynasına aksedince, orada hizmet gören kimse Şeyh Ak Şemseddin ağzından beni azarlayıp, “bilinen tavır ve alışılmış tarzı çiğnemek sana uygun değildir. Tabib-i kulûb olan mürşid ve mürebbi senin ahvalini tımar etmeyi, mizacına göre söz söylemeyi senden daha iyi anlar ve bilirken, O’nun rızasına aykırı bulunmayı ve mizacına uymamayı iş edinmen kötü bir önlemdir.” dedi.

Şeyh İbrahim Tennûrî, riyazet günlerinin 87. gecesinde, Berat Gecesi’nde “Canım yağ bol, biberli pilav istedi. Akşam olunca Şeyh Ak

Şemseddin hazretleri beni çağırıp, adı geçen yemekten bir çanak dolusu yemeği önüme koyup, ‘Şeyh Ak Şemseddin’in burada bulunmadığını farz ederek, iştahın çektiğince ye’ diye emreyledi. Emrine uyararak ben de o yemeği tamamen yedikten sonra Şeyh Hazretlerinin emriyle halvetten çıktım.”

Şeyh İbrahim’in irşat yolu bu üslup üzere idi ki, kendisine emri getiren müridi, çilesini bitirdiğine dair kapı açılıncaya kadar gündüzün istihdam edip, geceyi O’na ihya ettirirdi. Ruhanî çabalarının çokluğu ve nefsanî zorlukların bolluğu ile ilahî ışıklardan bir ışık ve ilahî parıltılardan bir parıltı ortaya çıktığında, halvet emrederdi. Rivayet edildiğine göre, Şeyh Ak Şemseddin hayatta iken Kayseriyye’de irşatla meşgul bulunan Şeyh İbrahim Tennûrî, şiddetli kabız hastalığına tutulmuş, bundan şifa bulmayı başaramayınca yönünü Ak Şemseddin’e çevirip, O’nunla mülakata gitti. Giderken bir gece rüyasında Ak Şemseddin’i görür. Şeyh Ak Şemseddin, İbrahim’e sıcak bir tandır üzerine oturup terlemesini emretti. Ertesi gün Şeyh İbrahim emre uyararak, bir tandır üzerine oturdu ve baştan ayağa tere kapıldı. Pekliği açıldı ve bu vartadan kurtuldu. Mülâkat esnasında Şeyh İbrahim bu rüya olayını Şeyh Ak Şemseddin’e hikaye edip, başından geçeni açıklayınca Şeyh Ak Şemseddin bunu güzel ve münasip bulmuş, “kabızlık zamanlarında bilinen usulü kullanasın” diye vasiyet eyledi. Gerçekten Şeyh İbrahim Tennûrî, irşat eylediği kimseleri, kabza tutulduklarında sıcak tandır üzere oturtup, bol su içirip çokça terletir idi. Böylece onları yumuşaklık vadilerine düşürüp irşat ederdi.

Rivayet edilir ki, Şeyh İbrahim hazretlerine çoğu zamanda dalgınlık bulaşıp ilahî cezbeye mağlup olurdu. Zaman zaman kendi çocuklarını dahi tanımayıp, “Bu kimdir?” diye sorardı. Şeyh hazretleri insanların her iki dünyada da rahata ermelerini sağlayacak konuları açıklayan bir “Kitab-ı Müstetâb”, yani devrinde ve sonrasında hoş bulunan bir kitap yazmış ve ona “Gülzâr” adını vermiştir. Şeyh İbrahim Tennûrî, Hicrî 887 senesinde (Miladî 1482 yılında) sonbaharda bir Perşembe gecesi Kayseriyye’de vefat etmiştir. Şerefli kabri dünya halkının mezarı ve cihan halkının yardımcısı olup, ihtiyaç sahiplerinin kutluladığı bir yer olmuştur¹³. Zamanımıza kadar gelen bir soy ağacında Şeyh İbrahim Tennûrî’nin beş çocuğunun ismi geçmektedir. Bunlar; Şeyh Kasım, Şeyh Lütfullah, Şeyh Ali Sultan, Hatice ve Zeynep’tir. Oğulları sırasıyla Şeyh İbrahim Tennûrî’ye halife olmuşlardır¹⁴.

ESERLERİ

1) GÜLZÂRNÂME veya GÜLZÂR-I MANEVÎ

Mehmed Tahir Efendi'nin deyimiyle, Şeyh İbrahim Tennûrî'nin kemâline en güzel kanıt olan "Gülzâr-ı Manevî" Katip Çelebi'nin eserinde "Gülzârname", Taşköprülü'de ve Gelibolulu Mustafa Alî'de sadece "Gülzâr" olarak zikredilmektedir¹⁵. Eserin sonuç kısmından anlaşıldığı gibi, Gülzâr-ı Manevî 5140 beyitlik ve Mesnevî tarzında yazılmış olup, Bayramiye Tarikatı mensuplarınca yüksek kabul ve itibar görmüştür.

Şeyh İbrahim Tennûrî, Gülzâr-ı Manevî'yi hazırlarken Hz. Mevlâna'nın "Mesnevî-i Şerif"inden, Kırşehirli Âşık Paşa'nın "Garibnâme"sinden yararlanmıştır. Eserinde Mevlevî âyinlerinin enstrümanlarından bahsedilmesi, çoğu yerde "Âşık" mahlasını kullanması, Onun adı geçenlerle ilgisini göstermektedir. Diğer taraftan, bu ilginin Âşık Paşa'nın olduğu kadar kendisinin de Hoca Ahmed Yesevî'nin samimi bir takipçisi olmasından kaynaklanmış olabileceğini söyleyebiliriz. İster doğrudan "Hazret-i Pîr-i Türkistan" olan Hoca Ahmed Yesevî'ye ait bulunsun, isterse müritleri tarafından sonradan ilave edilmiş olsun "Divân-ı Hikmet"¹⁶ Türk diliyle inşa edilmiştir. Türkçe konuşan halklara, mensubu oldukları dinin esaslarını konuştukları dille anlatmak ve mensuplarını irşat etmek "Yeseviyye Tarikatı"nın temellerinden biriydi.

Ahmed Cevdet Paşa'ya göre¹⁷ "Gazi Sultan Osman Bey devrinin meşâyihinden ve mazınna-i kirâmından, keşfi açık bir zat olup, 1272-1333 tarihleri arasında yaşayan" Kırşehirli Âşık Paşa, yaşadığı devirde Anadolu'nun nüfusunun % 85-90'ını oluşturan¹⁸ Türkler üzerinde Farsça'nın ve Arapça'nın, hem de devlet eliyle, egemenlik kurmasından oldukça üzgündür. Ünlü eseri, Şeyh İbrahim Tennûrî'ye de ilham kaynağı olduğu tahmin edilen "Garibnâme"¹⁹ sini şu gerekçe ile yazdığını belirtmektedir:

"Türk Diline kimse ne bakmaz idi,
Türke hergiz gönül akmaz idi

Türk dahi bilmez idi bu dilleri
İnce yolu, ol ulu menzilleri"

Yukarıdaki gerekçeye katılmamak mümkün müdür? Kendi dışındakilerin bir millete ilgi duyması, gönül bağı ile bağlanması, her şeyden önce o milletin dilinin saygınlığı ile ilgilidir. Bir millet ki, kendi dilini dahi bilmez, kendi dilinde yazmaz, öyleyse insanını, kâinatı ve Tanrı'yı algılaması

da, “ince yolu” ve o yolun duraklarını bilmesi de olmaz. Gülzâr-ı Manevî işte bu nedenle çok önemlidir.

Kitap bir Giriş ile başlamaktadır. Bu girişin kitap yazıldıktan önce mi, yoksa sonra mı yazıldığını tayin etmek zordur²⁰. İslâm kültürünün bir yansıması olarak, Şeyh İbrahim Tennûrî, eserine Tanrı’ya şükür ve elçisine selam ile başlamaktadır. Ele aldığı konuların üstadının Tanrı olduğunu, çünkü dünyayı ve içindeki canlı cansız varlıkları yaratanın O olduğunu... Tanrının himmeti sayesinde bu kitabı yazdığını, okuyanların öğrendikleriyle davranmalarını, böyle yaparlarsa önlerindeki engellerin ortadan kalkacağını ve onunla istikamet bulunacağını söylemektedir²¹.

Gülzâr-ı Manevî toplum hayatını ilgilendiren konuları hem hukukî hem de tasavvufî yönden ele almaktadır. Ele alınan konular okuyucuların ve dinleyicilerin kolayca anlayıp benimsemelerini sağlayan bir üslupla yazılmıştır. Konu başlıkları devrin ilim dili olan Arapça’dan, özellikle İslâm hukuku terimleri içinden seçilirken, anlatım hemen hemen yalın bir Türkçe ile yapılmaktadır. Böyle bir tercih, XV. Yüzyılda söz konusu edilen Şeyh İbrahim Tennûrî’nin öz güvenini, içinden çıktığı ve zamanla irşadıyla yükümlü olduğu topluma karşın sorumluluğunu, Türk diline olan sevgi ve saygısını göstermektedir. Eserinin girişinde:

“ Nice kim fitne aleme dolmuşken
Gönül andan mükedder olmuş iken
Onların himmetinden erdi iyilik
Dua makbul olup, kalmadı eksik
Bir ULU ŞAHI sen kıldım MUZAFFER
O Şah’a fetholundu taht-ı Kayser
Mehmed Han Sultan ibn-i Sultan
Murad bin Mehmed nesl-i OSMAN
Kitabı ben de ol Şah’ın katına
Getirdim tuhfe kıldım hizmetine
Kim okuna huzurunda nesayih
Gönüllere hidayet ola lâyıık
Tutuben Şer’in ahkâmını gideler
O hüküm içinde aşk işin gideler

demekte, sonuç kısmında ise:

“Beyan oldu ne ki varsa temamet,
Okuyalar, bulalar istikamet

Beyan issin unutmaya duadan,
Şefaata ere ona MUSTAFA'dan
Sekiz yüz elli yedisinde ey yâr,
SAFER nısfında hatmoldu bu güftar,
Keremden Hak Taala kıldı yâr,
Ki beş bin yüz kırk beyit oldu vâri
Okusun anı tâlib tâ bula yol,
Nice tâliblere yol göstere ol
Kabul ola duâsı Hak katında,
Çü el götüre anın hazretinde
.....
Münevver kıl ilâhi subh û şâmın
Diyenin bu dua hakkında âmin,
Ki esbâb-ı kabûli her duanın,
Münevverliğidir âmin diyenin”²²

Gülzâr-ı Manevî adlı eserin girişinde ve sonucunda yer alan bu ifadelerden, eserin 1453 yılı Safer ayının ikinci yarısında (25 Şubat) bitirildiğine bakılırsa, bunun İstanbul'un fethinden üç ay önce tamamlanmış olduğuna hükmedilebilir. Giriş kısmı sonradan yazılmamış ise, Şeyh İbrahim Tennûrî'nin fethi müjdeleyenler arasında bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu kanaatimizi destekleyen önemli bir kanıt da, eserini takdim ettiği Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmed Han tarafından “Seyyid Şeyh İbrahim Tennûrî”nin zapt ve tasarruflarında olan bağ ve bahçelerden, tarlalarından, kovanlarından, oşür ve koyunlarından resim talep olunmayacağına dair verilen ve sonraki sultanlar tarafından ipka edilen bir Muafname ile ahkâm-ı şerif ve suret-i defterin verilmesidir.²³

Gülzâr-ı Manevî'de 61 konu başlığı bulunmaktadır. Konuların yazarının yaşadığı çağın ihtiyaçlarına cevap verir mahiyette olduğu anlaşılmaktadır. Önce namaz, oruç, hac, zekat, temizlik, evlilik ve nikâh konuları işlenmekte, bazı müzik enstrümanlarından; mesela Mevlevî âyinlerini tamamlayıcı öğeler arasında yer alan saz, ney ve deften bahsedilmektedir. Yol kesenler, din tacirliği yapanlar, şahitlik, delikanlılık, boşanma, köleyi hürriyetine kavuşturma, yemin etme, gayr-ı meşru ilişki, içki, iffetli hanımlara zina iftirasında bulunmak, hırsızlık ve haydutluğa uygulanacak cezalar, cihat, iman, inkâr, haraç, irtidat, isyan, sokak çocukları (Şeyh İbrahim Tennûrî konuyla ilgili olarak, “İslam ülkesinde yaşayan bir Müslümanın bir çocuğu oldukça onun giyimini ve yiyeğini sağlamalıdır. Çocuğa bakmaya gücü yetmiyorsa bir müminin yanına koymalı, bir kafirin eline düşürmemelidir. Çocuğu bir müminin yanına koymazsa kötülük erbabı, o çocuğa yol bulmuş

olur. Bir kafirin eline geçerse, kafir olur, küfür ile esarete düşer” dedikten sonra:

“Nedir halinde gel bul ol yetimi,
Pula satma sen ol dürr-i yetimi
Nedir aş, don ona, iste bul onu,
Bulamazsan, bulanlardan al onu”

tamamlamaktadır). Bundan sonra “Lukata” başlığı altında, yolda bulunan para ve eşyadan bahsetmektedir. Şu sözler Onundur, “Yerden alırken bir tanık bulundur, sahibini bulmak için ilânda bulun. Sahibi bulunduğu anda, tanıkla birlikte götürüp vermelidir. Vermezlerse ondan doğan zararı ödemelidirler”. Bunu yapmayanlar için de:

“Dilindedir lafz-ı Kur’an,
Gönüllerinde yoktur nur-ı iman
Okuduğu, okur onlara lânet,
Kapudan red ide onları himmet”

demektedir. Müteakiben efendisini terk edip kaçan köle, yaşayıp yaşamadığı belli olmayan kimse konuları işlenmektedir. Böyle bir kimse için:

“Nice kim dediler ehl-i şeriat,
Belirsiz olana oldur tarikat:
Anın malını tasarruf kılmayalar,
Ve dahi anın avratını almayalar
Anın hıfz eyleye malını Kadı,
Tasarruf kılana olmaya razı
Ta ki akranı anın ölmeyince,
Anınla mevti malûm olmayınca”

diye anlatmaktadır. Şirket, vakıf, alış-veriş, kefillik, sipariş verme, yargı ahlakı, şahitlik, vekillik, iddianame, ikrar ve barış konuları ele alınmaktadır. Barışın hükümlerin efendisi olduğunda şüphe yoktur. Şeyhimize göre, savaş belasını isteyenler, Tamu’da, yani cehennemde canlarını hapsedenlerdir. Cengi kesenler, yani savaşı durduranlar, iyilik ve dirlik yoluna girerler. Barışın sonu asla savaşa dönüşmemelidir. Dava nedir, barış nedir, savaş nedir? Nedir bu kavga ile gönüldeki pas? Göze göz, onu hiç kimse görmemiştir, akıllar buna bir nişan vermemiştir. Binlerce delil söylemişlerdir amma, kimse de bu müşkülü çözümleyememiştir. Her zaman için ihtiyaç duyduğumuz güzel düşüncelerdir bunlar. Bundan sonra, eserde emek sermaye işbirliği

demek olan ve Osmanlı sosyo-ekonomik düzeninde yaygınca görülen “Mudaraba”, emanetle karşıladığımız “Vedia”, bir ihtiyaç gidermek için geçici olarak alınan veya verilen şey demek olan “Ariyet” konuları işlenmektedir. Vedia ile ilgili olarak:

“Emanet ne ise sende bilesin,
Onu saklamakla kulluk edesin
Sahibine tamamen veresin,
Yük altından esenliğe eresin
Gece gündüz sakladığın emaneti
İstedğinde sahibine veresin”

Ariyet ile ilgili olarak da:

“Ya mülkünden çıkara ol kumaşı,
Ki elden almayalar pişmiş aşı
Bunlar olsa dahi, issi olmak olmaz,
Dönüp anda tasarruf kılmak olmaz”

demektedir. Kira sözleşmesi, borçlar, bu arada senet veya noterlik, zor kullanılarak yaptırma, malını kullanmakta men etme, ruhsat verme, zorla alma veya gasp, şüf’a yani bir mal veya mülkün satışında tercih hakkı, bölüşümde adalet, ekin ortaklığı, bağ ve bahçe sahibinin ağaçlarını ıslah etmek ve meyve ürünlerinin taksimiyle ilgili ortaklık, hayvan kesimi, kurban, bir işten hoşlanmama veya tikslenme demek olan kerahet, “mevat arazi” yani sahibi bulunmayan boş arazinin diriltilmesi (bununla ilgili olarak, Şeyh İbrahim Tennûrî, ihya edilecek arazinin sahiplenilmesi için, o arazinin menfaatsiz, bakımsız, sahipsiz olması, yörede şenlik olmaması, nihayet sultanın izninin bulunması şartlarını belirtmektedir). Avcılık, rehin, suç ve ceza, vasiyetler ve eşcinseller konuları ile ilgili açık ve anlaşılır bilgiler verilmektedir.

2) GÜLŞEN-İ NİYÂZ

Şeyh İbrahim Tennûrî’nin, bir tasavvuf şairi olarak kaleme aldığı 2.500 beyitlik bir divan olup, Katip Çelebi’nin eserinde yer almamakta, Ali Rıza Karabulut’un araştırmasına göre tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Kısmında 3791 numarayla kayıtlıdır²⁴. Gülşen-i Niyâz’da yer alan ve seçmeler içinde yayınlanan şiirlerinde Şeyh İbrahim Tennûrî’nin kişiliği ve tercihleri, Türk diline ve İslâm dinine ait telakkileri daha rahat anlaşılacaktır. Şeyh İbrahim Tennûrî’nin kurucusu olduğu “Tennûriyye Tarikatı”, Bayramiyye Tarikatı’ndan, onun Ak Şemseddin tara-

findan temsil edilen kolundan türemiş ve Şeyh İbrahim Tennûrî Ak Şemseddin'den hilafet almıştır. Gülşen-i Niyâz'da bulunan ve "Münâcât-ı İbrâhîm"de, onun duasında tanık tuttuğu varlıklar da önemlidir.

"Hac yolunda susuz ölenler için
Kerbelâ'da şehit olanlar için

Yere akan şehit kanı için
Onun o pak cismi ve canı için

Cümle mazlûm olanın âhı için
Hazrete gönül içre râh için

Ol kişiler ki olalar yoksul
Kimseden dilemeyeler bir pul

Anların açlık ile sabrı için
Dillerinde hemîşe şükr için

Zulm ile yıkılan virane için
Cevr ile yapılan imaret için

Boyun eğer yetim başı için
Karnı acıktıkta gözü yaşı için

Tıfil iken anasız kalanlar için
Doğmadan atası ölenler için

Kafiristan içinde tutsak için
Doğmadan atası ölenler için

.....
Yüzümüz karasını ak eyle
Gönlümüz illetini sağ eyle

Sana döndür bu gönlümüz yüzünü
Sana baktır bu canımız gözünü

İkilik ğussasından azâd et
Birliğiyle bizi eyle dilşad et"

Şeyh İbrahim Tennûrî'nin, daha önce Yunus Emre ve Süleyman Çelebi'de tanık olduğumuz, duada “ben” yerine “bizi” yani toplumun tamamını koyduğunu görüyoruz. Yukarıdaki mısralar Süleyman Çelebi'nin duasını andırmaktadır:

“Yâ ilâhî kılma bizi dâllîn,
Bu duaya cümlemiz diyelim âmîn,
Ümmetinden razı olsun ol mu'in,
Rahmetullahi aleyhîm ecmaîn”

Şeyh İbrahim Tennûrî'nin “Bergüzâr”da yer verilmiş birtakım şiirleri de bulunmaktadır²⁵. En tanınmışlarından birinde şöyle:

“Câna cefâ yâ kıl vefâ
Kahrın da hoş lutfun da hoş
Yâ derd gönder yâhud devâ
Kahrın da hoş lutfun da hoş

.....
Gelse Celâl'inden cefâ
Yâhud Cemâl'inden vefâ
İkisi de câna safâ
Kahrın da hoş lutfun da hoş

.....
Ey Pâdişâh-ı lem yezel
Zât-ı ebed, hayya ü ezel
Ey lutfi bol, kahri güzel
Kahrın da hoş lutfun da hoş

.....
Gerek ağlat gerek güldür
Gerek dirilt gerek öldür

Bu ÂŞIK hem Sana kuldur
Kahrın da hoş lutfun da hoş”

demektedir. Yine diğer bir şiirinde de :

Hakk bir gönül verdi bana
Hâ demeden hayrân olur
Bir dem gelür şâdân olur
Bir dem gelür giryan olur

.....

Bir dem gelür söyleyemez
Bir sözü şerh eyleyemez
Bir dem dilinden dürr döker
Dertlilere derman olur

.....
Bir dem gelür asî olur
Hakk zikrini yâvî kılur
Bir dem gelirkim yoldaşı
Hem zühd ü hem îmân olur

.....
Bir dem günâhın fikreder
Dosdoğru Tamu'ya gider
Bir dem görür Hakk rahmetin
Uçmaktara rıdvân olur

.....
ÂŞIK bu gönül hâline
İremedin ahvaline
Bu mânâya ol ire kim
Akıl ana kurban olur

.....
Nice biline bu gönül
Kim pâdişahlar ana kul
Âlemlere boy virmeyen
Işk işine fermân olur”

demektedir²⁶.

CAMİSİ, TÜRBE Sİ, ÇEŞMESİ VE VAKFIYLA İLGİLİ BELGELER

1) CAMİSİ:

Şeyh Camii adıyla bilinen cami, Sivas Kapısı yakınında, Emir Sultan Mahallesi'ndedir ki, bu mahalle şimdi Cumhuriyet Mahallesi adını taşımaktadır. “Mir’at-ı Kayseriyye”de caminin bânisi olarak Şeyh İbrahim Tennûrî gösterilirken, Kayseri’de XV. ve XVI. Yüzyıllardan kalma ilk Osmanlı yapıları üzerine yapılan bir araştırmada ise caminin XVI. Yüzyıldan itibaren Kayseri’de görülen ahşap örtülü, cami-mescidlerden biri olduğu ve Şeyh İbrahim Tennûrî’nin vefatından bir asır sonra torunlarından Abdurrahim Efendi tarafından 1576’da yaptırıldığı yazılıdır²⁷. Ahmed Nazîf

Efendi'nin verdiği bilgiye göre, 1473'te inşa edilmiş olan cami 1816'da 3.000 kuruşluk bir harcamayla onarılmıştır. Daha önce cümle kapısının üzerinde bir Sıbyan Mektebi ve altında abdest muslukları varmış. Cami avlusu 1903'te genişletilmiş ve kullanıma açılmıştır. Caminin bir dizi vakıfnamelele derc edilmiş vakfiyeleri olduğu anlaşılmaktadır ki belgelerimizde bunu açıkça görmek mümkündür²⁸.

İçkapı üzerindeki tamir kitabesinin tarihi 1309(1893)'dur. Kitabe şu şekilde tanzim edilmiştir:

“Oldu bu cami çeşme ile güzîn
Sebeb eyle mesrûr-ı HUDA
Geldi ÜÇLER dedi Tarih temâm
Neyyir tersime sebab MİRLİVA
(1309)²⁹.

2) TÜRBEŞİ:

Ünlü gezginimiz Evliya Çelebi, Kayseri hakkında bilgi verirken, bu şehirde bulunan büyük evliya kabirleri arasında Şeyh Hazreti İbrahim Tennûrî'yi de saymaktadır³⁰. Türbe, klasik Selçuklu devri kümbetlerinin son örneklerindedir. Camiye bitişik olan türbede Şeyhin yanında oğulları Şeyh Lütfullah ile Şeyh Ali Sultan da yatmaktadır. Kümbet altıgen kaide üzerine oturmakta ve altıgen bir külahla örtülüdür. Yedi penceresi olup, üçü alt seviyede dördü üst seviyede bulunmaktadır. Kitabenin altında bulunan pencerenin sağ üst köşesinde sekizgen, sol üst köşesinde altıgen yıldızlar hak edilmiştir³¹.

Türbeye cami içinden girilmektedir. Türbe içinde tezyinatsız üç ahşap sanduka bulunmaktadır. Girişte sağdan sola doğru Şeyh İbrahim Tennûrî (1482), Şeyh Lütfullah Tennûrî (1508), Şeyh Ali Sultan (1515) yer almaktadır.

Mermer kitabesinde bu türbenin Sultan Mehmed Han oğlu Sultan Bayezid Han tarafından 889 (1484) yılında bina edilip şereflendirildiği yazılmaktadır³². Sultan II.Bayezid Han, Türbe'yi yaptırırken, Kayseri'de mevcut Selçuklu, Danişmedli ve Eratnalı hatıralarına saygılı olarak Selçuklu mimarî üslubunu tercih etmiş görünmektedir.

Türbe içinde hüsn-i hatt ile yazılmış Kur'an ayetleri bulunmaktadır³³. “İyi biliniz ki Allah'ın dostlarına korku yoktur ve onlar üzülmeceklerdir de. Onlar Allah'a inanmış ve O'na karşı gelmekten sakınmışlardır.

Dünya hayatında da Ahiret hayatında da müjde onlarıdır. Allah'ın sözlerinde hiçbir değişme yoktur. Bu büyük başarıdır”.

3) ÇEŞMESİ:

Çeşme sokağa nazır, cami avlusunun sağ köşesinde olup fonksiyonel değildir. Kesme taştan yapılan çeşmenin altında “Maşaallah” yazısı ve tam üzerinde kuşluk bulunmaktadır. Kuşluk çeşmenin maksadına uygun olarak yapılmış olmalıdır.

Ahmed Remzî Mevlevî yukarıda söz edilen manzumesinde:

“Ravza-i cennet bu cami ayn-ı Kevser çeşmesi
Bak şu divar-ı mezâristanı evlâ eylemiş
Abdest al kıl namaz eyle ziyaret türbeyi
Ehl-i hayra kim dua ettiyse a'lâ eylemiş
Sâl-i ta'miri bin üç yüz yirmi dört olmuş idi
Mevlevî Remzî bu nazmı hoşca imlâ eylemiş”

diye söylemektedir ki bundan da cami ve türbesi yanında bir de çeşmenin bulunduğu anlaşılmaktadır. 1324 (1906)'te tamir gördüğüne bakılırsa çeşmenin bizzat Şeyh İbrahim Tennûrî tarafından yaptırıldığı da söylenebilir. Çeşmenin kitabesi şöyledir:

“Himmet-i merdân olup ihyasına bu çeşmenin
Bezl-i malında ahali etmedi taksîr hiç
Hüsniya tarihin âb-ı şîr et i'tasın iste
Avn-i Hak ile ayn-ı Tennûrî'de âb-ı zemzem iç”
1324 (1906).

DİPNOTLAR VE KAYNAKÇA

- ¹ Hoca Sadeddin Efendi, **Tacü't-Tevarih**, C. 5, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1992, s. 183-185; Gelibolulu Mustafa Âli, **Kitab-ı Tarih-i Kühü'l-Ahbar**, C.I, Kısım: 2, Hazırlayanlar: Ahmet Uğur- Ahmet Gül- Mustafa Çuhadar- İbrahim Çuhadar, Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri 1997, s. 767-769.
- ² Ahmed Nazif Efendi, **Meşâhîr-i Kayseriyye**, Hazırlayanlar ve yayımlayanlar: Meserret Diriöz- Haydar Ali Diriöz, Kayseri 1991, s. 13-17.
- ³ Mehmed Süreyya Bey, **Sicill-i Osmanî yahut Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye**, C.I, Marif Nezaretinin izniyle 1893'te İstanbul'da basılmıştır, s. 92, Mehmed Süreyya Bey'in bu eseri Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim elemanları tarafından günümüz harflerine aktarılmış, düzeni bozulmadan bir indeks ile vesileyle beş cilt halinde, Sebil yayınları arasında yayımlanmıştır.
- ⁴ Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.**, s.13
- ⁵ Ali Rıza Karabulut, **Kayseri İlmiye Tarihinde Meşhur Mutasavvıflar**, Seyyid Burhaneddin Vakfı Yay., Kayseri 1994, s. 224; M.Fatih Köksal, **Kayserili Divan Şairleri**, Geçit Yayınları, Kayseri 1998, s. 37-52.
- ⁶ Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, C.3, Alp Arslan ve Zamanı, TTK Yayını, Ankara 1992, s. 347-381.
- ⁷ Fuat Bayramoğlu, **Hacı Bayram-ı Veli, Yaşamı-Soyu-Vakfı**, C.I, TTK. Yayını, Ankara 1983, s. 40-60; Mustafa Keskin, **Türk İnkılabı ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ufuk Yayınları, İkinci Baskı, Kayseri 2001, s. 245.
- ⁸ Yahya Kemâl Beyathı, **Eski Şiirin Rüzgarıyla**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını, İstanbul 1985, Şiir: "İstanbul'u Fetheden Yeniçeri'ye Gazel", s. 27-28.
- ⁹ Mehmed Neşri, **Kitab-ı Cihannümâ**, C.II, Yayımlayanlar: Faik Reşit Unat- Mehmet Altay Köymen, TTK. Yayını, 3. Baskı, Ankara 1995, s.707-709.
- ¹⁰ Orhan Fuad Köprülü- Mustafa Uzun, "Ak Şemseddin", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.II., Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul 1989, s. 299-302.
- ¹¹ Köprülü-Uzun, **a.g.m.**, s. 301.
- ¹² Hoca Sadeddin Efendi, **a.g.e.**, C. 5, s. 185.
- ¹³ Mecdî Mehmed Efendi, **Şakayık-ı Nu'maniye ve Zeyilleri**, C.I., Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s. 247-248; Mehmed Süreyya, "Sicill-i Osmanî"de Şeyh İbrahim Tennûrî'nin Fatih Sultan Mehmed devrinin sonlarında irtihal eylediğini yazmaktadır.
- ¹⁴ Mehmet Çayırdağ, "Şeyh İbrahim Tennûrî Evladına Ait Şeçere Bulundu", Erciyes Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 25, Kayseri 1981, s. 1.
- ¹⁵ Katip Çelebi, **Keşfu'z-Zunûn**, C.II, Hazırlayanlar: Şerefettin Yaltkaya-Kilisli Rıfat, 2. Baskı, M.E.B. Yayını, İstanbul 1971, s. 1504; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, **Osmanlı Müellifleri 1299-1915**, C. I, Hazırlayanlar: A. Fikri Yavuz- İsmail Özen, Meral Yayınları, İstanbul 1972, s. 211; Mecdî Mehmed Efendi, **a.g.e.**, s. 248; Gelibolulu Mustafa Alî, **a.g.e.**, C. I, Kısım 2, s. 772; Gülzar-ı Manevî'nin bir nüshası Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'nde 8680 numara ile kayıtlıdır. Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk tarafından adı geçen kütüphaneye hediye edilen bu eser, nesih yazı ile yazılmış olup, müstensih de, istinsah tarihi de belli değildir.

- ¹⁶ Kemal Erarslan, **Divân-ı Hikmetten Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1993; Erarslan, **Ahmed Yesevî Divânı**, Tercüman Binbir Temel Eser, İstanbul 1972, s. 55; Mustafa Keskin, "Hoca Ahmed Yesevî'de İnsan Sevgisi ve Bu Sevginin Osmanlı Devleti Siyasetine Yansıması", **Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri (26-29 Mayıs 1993)**, Hazırlayanlar: Abdülkadir Yuvalı- Ali Aktan- Mustafa Argunşah, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1993, s. 219; Emel Esin, **Türkistan Seyahatnâmesi**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1959, s. 59.
- ¹⁷ Ahmed Cevdet Paşa, **Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa**, C. II, Bedir Yayınları, İstanbul 1971, s. 515; Mustafa Keskin, "Âşık Paşa'ya Göre Birlik ve Beraberliğin Önemi", **Türk Yurdu**, C. XVII, Sayı: 113, Ankara 1997, s. 26-32.
- ¹⁸ Yaşar Yücel, "Anadolu Beyliklerinde Devlet Teşkilâtı ve Toplum Hayatı", **Belleten**, Sayı: 210, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1990, s. 805-820.
- ¹⁹ Âşık Paşa, **Garibnâme**, Hazırlayan: Kemal Yavuz, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 2001.
- ²⁰ Ravendî, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e takdim ettiği eserinin önsözünde, daha önce Sultan Rükneddin Süleyman Şah için yazmış olduğu ön sözünün vefatından sonra kaldırarak yenisini yazdığını belirtmektedir ki bu eski müelliflerin mukaddimelerini daha önceden yazdıklarına kanıt olabilir. Ravendî, **Rahat-üs-Sudûr ve Ayet-üs-Sürûr**, 2 Cilt, Muhammed İkbâl'in 1921'de bastırıldığı Farsça metinden Türkçe'ye çeviren Ahmed Ateş, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1957, s. XVII, II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1960, s. 423.
- ²¹ Karabulut-Yıldız, **a.g.e.**, s. 48.
- ²² Karabulut-Yıldız, **a.g.e.**, s. 45, 212, 213.
- ²³ **84 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili**: 11, 92, 98, 99 ve 113 Nolu Belgeler; **138 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili**: 151, 180, 238 ve 239 Nolu belgeler ile **Başbakanlık Osmanlı Arşivi** Cevdet-Evkâf tasnifinde bulunan 3505, 15635, 23632, 11041, 16528, 5357 ve 4393 numaralı belgelerdir. Buna göre;
Kayseri'ye ait 84 ve 138 numaralı Kadı Sicilleri'nde ve Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü'ne bağlı Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda mevcut Cevdet-Evkâf tasnifinde bulunmaktadır. 84 No'lu Kayseri Kadı Sicili H.1087-M.1676 tarihli olup, bu defterde kayıtlı beş belge bulunmaktadır. Belgelerin mündericatından "Seyyid Şeyh İbrahim Tennûrî'nin zapt ve tasarruflarında olan bağ ve bahçelerden tarlalarından, kovanlarından oşür ve koyunlarından resm talep olunmayacağı"na dair Fatih Sultan (İkinci) Mehmet Han (1451-1481) ve Sultan (İkinci) Bayezid Han (1481-1512) tarafından Şeyh'in çocuklarının "avârız-ı dîvâniyyeden ve tekâlif-i örfiyyeden muaf ve müsellemler olmaları için" ellerine **Ahkâm-ı şerif** ve **Sûret-i defter** verildiği, Şeyh'in vefatından sonra çocuklarının bu **Ahkâm-ı şerifi** ve **Sûret-i defteri** Yavuz Sultan (Birinci) Selim Han'a (1512-1520) götürdüğü, O'nun da bu **Muafnâme**'yi yenilediği, bu işin Kanunî Sultan (Birinci) Süleyman Han (1520-1566), Sultan (İkinci) Selim Han (1566-1574), Sultan (Üçüncü) Murad Han (1574-1595), Sultan (Birinci) Ahmed Han (1603-1617), Sultan (İkinci) Osman Han (1618-1622), Sultan (Dördüncü) Murad Han Gazi (1623-1640), ve Sultan (Dördüncü) Mehmed Han Gazi (1648-1687) tarafından tekrarlandığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı'ndan temin ettiğimiz belgelerden sonuncusu H.1173-M.1759 tarihli olup, Sultan Üçüncü Mustafa dönemine aittir. Şeyh İbrahim Tennûrî evkâfının XVIII. yüzyılın sonlarına kadar geldiğine hükmedilebilir. Mesela

Kayseri Şer'iyye Sicillerindeki belgelerden biri şu şekildedir: **Defter No:** 84, **Sayfa No:** 48, **Belge No:** 98, **Belge Tarihi:** H.1087-M.1676, **Davacı:** Kayseri Mutasarrıfı Seyyid Mehmed Paşa'nın kaymakamı Ömer Ağa, **Davalı:** Kutbu'l-arifin Seyyid Şeyh İbrahim Tennûrî'ni evladından Seyyid Muhammed oğlu Seyyid Hasan Çelebi, **Dava Konusu:** Mirliva Has arazisinden öşür talebi ile bu talebin davalı taafından reddi ile ilgilidir. Tarihi 1676 olup, Sultan IV.Mehmed Han Gazi devrine aittir. Davacı Ömer Ağa, Seyyid Hasan Çelebi'nin zapt ve tasarrufunda olan Mirlivâ Has arazisinden elde edilen ürünlerin öşrünü talep ettiğini, ancak adı geçenin bundan imtina ettiğini söylemiş, davalı Seyyid Çelebi de cevabında: "Merhum ve mağfur Fatih Sultan Mehmed Han ve Sultan Bayezid Han'ın, Şeyh İbrahim Tennûrî'nin zapt ve tasarruflarında olan bağ ve bahçelerinden, ellerindeki tarlalarından ve kovanlarından öşür ve koyunlarından resim alınmaması ile ilgili olarak çocuklarının eline, bunların "*Avâriz-ı Dîvâniye ve Tekâlif-i Örfiyyeden Muaf ve Müsellem*" olduklarına dair bir "Ahkâm-ı Şerife" ve "Sûret-i Defter" verdiğini, Tennûrî'nin "dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâya intikâl ve irtihâl"inden sonra çocuklarının bu ahkâm-ı şerifeyi, "Cennet-mekân ve Firdevs-aşiyân" Sultan Selim Han'a götürdüklerini, O da "öşür talep olunmaya" diye bir "Hükm-i Şerif" verdiğini, bundan sonra O hükm-i şerifi Sultan Süleyman Han'a, Sultan İkinci Selim Han'a, Sultan Üçüncü Murad Han'a, Sultan Birinci Ahmed'e, Sultan İkinci Osman'a ve Sultan Dördüncü Murad Han Gazi'ye götürdüklerini, bunların da birincisini esas alarak "Muafnâme-i Hümâyûn" verdiklerini, bu muafnâmelerin halen "Seccâde-nişîn" olan Şeyh Kasım Efendi tarafından devrin Padişahı olan Sultan Dördüncü Mehmed Han Gâzi'ye götürüldüğünü, bu Padişahın da bunları mukarrer bilip, "Sûret-i Defter-i Cedîd"de adları yazılı olanlar için "avâriz-ı dîvâniyye ve rûsûm-ı örfiyye bağ ve bahçelerimizden, ellerimizde bulunan yerlerimizden ve kovanlarımızdan öşür ve koyunlarımızdan resim talep olunmamasıyla ilgili" yeniden "Muafnâme-i Hümâyûn" ve gereğince "Fermân-ı Şerif-i âli-şân" verildiğini söylemiş. **Sonuç:** Belgeler okunduktan sonra da Kaymakam Ömer Ağa'nın öşür ve resim talebi reddolunmuştur. Yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet-Evkaf'ta yer alan bir belge de şu şekildedir: **Belge Tarihi:** H.1141-M.1729, **Belge Konusu:** Kayseri'de medfûn "kutbu'l-ârifin ve zuhru'l-vâsilin" Seyyid Şeyh İbrahim Tennûrî'nin zaviyesinde meşihat, camisinde imamet görevlerinin "evlâd-ı evlâd-ı evlâdına meşrûr" olduğu, bu şarta göre "Seccâde-nişîn" ve imam olan Seyyid, Şeyh Mehmed Fazlu'llah vefat ettiği, boşalan bu görevlere "Şeyh'in evlâdından derecede önde gelini", icrâ-yı rûsûm-ı tarika sâî, âyîn ve erkânı râî ve evlâdın aslahı ve cümlesinin muhtarı olan Seyyid, Şeyh Fethullah Efendi Sultan'ın berâtı ile bu göreve getirilmiştir. Der-devlet-i mekîne arz-ı dâî-i kemine oldur ki; Medine-i Kayseriye'de âsûde, kutbu'l-ârifin, zuhru'l-vâsilin, Şeyh İbrahim Tennûrî, -kuddise sırrehu'l-azîz- evlâdından halen Seccâde-nişîn olan bâis-i arz-ı 'ubudiyet Seyyid, Şeyh, Hacı Fethullah Efendi dâileri Meclis-i Şer'de takrîr-i kelâm edip, bundan akdem ecdâd-ı emcâd-ı 'izâm-ı şehriyârîden merhum ve mağfurunleh Sultan Mehmed Han ve Sultan Bayezid Han -aleyhimu'r-rahme ve'l-gufran- hazretleri Şeyh-i müşarunileyhin evlâdları avâriz-ı dîvâniyyeden muaf ve müsellemlerini için yedlerine Ahkâm-ı Şerife verip, bâdehû Şeyh dâr-ı bekâya intikâl etmekle evlâdları ol Ahkâm-ı Şerifeyi cennet-mekân Sultan Selim Han, -tâbe serâhu-ya getirip, ol dahi mukarrar tutup avâriz-ı dîvâniyyeden muaf ve müsellemler olup bundan gayri mezîd-atûfet izhâr edip, evlâdlarının bağlarından ve bahçelerinden ve ellerinde tasarruf eyledikleri yerlerinden öşür kovanlarından ve ko-

yunlarından dahi öşür ve resim talep olunmaya deyü Hûkm-i Şerif verip bâdehu ol Hûkm-i Şerif Sultan Süleyman Han ve Sultan İkinci Selim Han, Sultan Üçüncü Murad Han ve Sultan Birinci Ahmed Han ve Sultan İkinci Osman Han ve Sultan Dördüncü Murad Han Gâzi, -aleyhimu'r-rahme ve'l-gufrân- zaman-ı şeriflerinde mukarrar tutulup, evlâdları yedlerin Muafnâme-i Hümâyûnlar verilip, bâdehû merhûm ve mağfûrunleh Sultan Dördüncü Mehmed Han ve Sultan İkinci Süleyman Han ve Sultan İkinci Mustafa Han -aleyhimu'r-rahme ve'r-rıdvan- bâdehû Sultan Üçüncü Ahmed Han mukarrer tutup ilâ yevmina hâza düstûru'l-amel ve halen cülûs-ı Hümâyûn-ı meymenet-makrûn vâki' ve umûmen tecdid-i berevât fermân olunmağın ol Muafnâme-i Hümâyûn bu dâileri ismine tecdid buyurulmak recasına der-i devlet-medara i'lâm edilir deyü iltimas edip, yedlerinde olan Muafnâme-i Hümâyûnlar min külli'l-vücûh takrîr-i meşrûhuna mutabik olmakla vâkiu'l-hâl pâye-i serîr-i âlâya arz olundu. Bâki fermân men lehu'l-emrindir. Hurrîre fi'l-yevmi's-sâmîn ve'l-ısrîn min Recebi'l-mürecceb li-senetin selâse ve erbâin ve mi'e ve elf. El-Abdu'd-dâiFazlullah El-Kadı Be-Kayseriyye (**BOA**, Cevdet-Evkaf, No: 15635).

- ²⁴ Ali Rıza Karabulut-Rasim Deniz, **Şeyh İbrâhim Tennûrî Divânı Gülşen-i Niyâz'dan Seçmeler**, Kayseri'de Müzeleri, Eski Eserleri ve Turizmi Sevenler Derneği Yayını, Kayseri 1983, s. 43-44.
- ²⁵ Ahmet Remzi Mevlevî (Akyürek), **Bergüzar**, Kastamonu Vilayet Matbaası'nda tab' olunmuştur, Kastamonu 1329 (1913), s.34-37. Söz konusu eser Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde 5868 numara ile kayıtlıdır. Ahmed Remzî Mevlevî, Bergüzâr'ında "Tecellîgâh-ı Tennûrî" başlığı altında Şeyh İbrahim Tennûrî'nin hayatını manzûm olarak anlatmaktadır. 36. sayfada "Eski bir mecmuada birkaç parça manzûme-i âşikâneleri müteala ve ÂŞİK tahallus buyurdıkları anlaşarak, ber vech-i atı iki sanihaları teberrûken derc edilmiştir." demektedir.
- ²⁶ Burhar Toprak, **Yunus Emre Divanı**, İnkılap ve Aka yayını, 6. Baskı, İstanbul 1982, s. 58. Şeyh İbrahim Tennûrî'nin bu şiirinde yer alan bazı dörtlüklerin Yunus Emre'ye ait olduğu görülmekte, sonuçta Şeyh İbrahim Tennûrî'nin kaynakları arasında Yunus Emre'nin de bulunduğu anlaşılmaktadır.
- ²⁷ Ahmed Nazîf Efendi, **Mir'at-ı Kayseriyye**, Yayınlayan: Mehmet Palamutoğlu, İl Özel İdaresi Yayını, Kayseri 1987, s. 28; Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları", **Vakıflar Dergisi**, C. XIII, 100. Yıl Armağanı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1981, s. 531-581.
- ²⁸ Kayseri Şer'iyye Sicillerinde cami vakfıyla ilgili olarak geçen belgelerden bazıları şu şekildedir: **Defter No: 84, Sayfa No: 8, Belge No: 11, Belge Tarihi: H.1087-M.1676, Vâkîf: Seydî Ali Çelebi oğlu Halid Ağa, Vakfedilen: 170 esedî kuruş, Vekil: Süleyman Beşe oğlu Ebubekir Çelebi, Vekilin Şahitleri: Süleyman Beşe oğlu Mustafa Çelebi ve İbrahim Dede oğlu Hacı Kalender, Vakfın Mütevellisi: Tarsuslu Vaiz Ali Efendi**
Vakfın Şartları: 1- 100 kuruşu Kayseri'deki Şeyh İbrahim Tennûrî Camisi'nin hatibi olanlara, her gün adı geçen camide Kur'an-ı Kerim'den bir cüz, Şeyh İbrahim Tennûrî'nin kabrinde her cuma "Yasin-i Şerif" okumak ve hem vâkıfın hem de Şeyh'in ruhuna hediye etmek şartıyla, **2-** 50 kuruşun nemasından adı geçen camide müezzinlik yapanlara, her namazda Kur'an-ı Kerim'den 1 cüz okuyup vâkîf Halid'in ruhuna hediye etmek şartıyla, **3-** 20 kuruşun nemasından adı geçen camiye "**Berât Gecesi**"nde kandil-liklerin 2'şer batman yağ ile doldurulması ve mihrabın her iki yanına konması şartıyla,

- 4- adı geçen 170 esedî kuruşa, adı geçen camide hatib olanlar karşılıksız **Mütevelli**, elde edilen nemayı belirtilen şartlarda harcaycı olacaklar, Camide "**Seccâde-nişîn**" olan Şeyhler de karşılıksız olarak vakfın **Nazırı** olacaklardır. Belirtilen meblağ yıllık %15 oranıyla nemalandırılmak üzere mütevelli eliyle teslim ediliyor. Mahkeme, bu vakıf işleminin sahih olduğuna hükmediyor. Başka bir belgede de; **Defter No:** 138, **Sayfa No:** 94, **Belge No:** 238, **Belge Tarihi:** H.1162-M.1749, **Berât-ı Hümâyûn:** Kayseri'deki Şeyh İbrahim Tennûrî camisinde günlük 1 akçe ücret ile cüzhanlık yapan Hafız Ahmed Halife'nin azlını gerektiren hali yokken dışarıdan Hafız Halil'in bir şekilde kendini tayin ettirmesi, böylece haksızlık yapması üzerine görevinden uzaklaştırılıp, Hafız Ahmed Halife'nin yeniden görevine iade edilmesi için Mevlâna Seyyid Abdullah durumu merkeze arzemesiyle bu berât-ı hümâyûn verilmiştir. Berât-ı Hümâyûn'da Hafız Ahmed Halife'den camideki görevini yaptıktan sonra "vâkıfın ruhu ve devâm-ı ömr-i devlet için" duaya devam etmesi istenmektedir. Yine diğer bir belgede; **Defter No:** 138, **Sayfa No:** 94, **Belge No:** 239, **Belge Tarihi:** H.1162-M.1749, **Berât-ı Hümâyûn:** Kayseri'de bulunan Hurşit Hatun Vakfı'ndan günlük 1 akçe alıp Çardak Mescidi'nde, Abdurrahman Çavuş Vakfı'ndan da günlük 1 akçe ile Şeyh İbrahim Tennûrî Camisinde cüzhanlık görevinde bulunan Seyyid Ömer adlı kimse 20 yıldan beri Kayseri dışında olup, görevini ifa etmemektedir. Mevlâna Seyyid Abdullah Hafız Ahmed Halife'nin bu göreve her bakımdan lâyük ve müstehak olduğundan bahisle, Seyyid Ömer'in yerine tayin edilmesini arz etmekle bir "Berât-ı Hümâyûn" verilmiştir. Berât-ı Hümâyûn'a göre Hafız Ahmed Halife gerekli hizmetini yerine getirecek, vâkıfın ruhu ve devam-ı ömr-i devlet için duada bulunacak. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet-Evkaf'da yer alan diğer bir belgede de; **Belge Tarihi:** H.1173-M.1759, **Belgenin Konusu:** Kayseri'de Şeyh Abdurrahim Tennûrî Camisi'nde günlük 1 arçe ile hatiplik yapan Seyyid Nashuh oğlu Seyyid Abdurrahman Halife hakkında telhistir: Telhis'de Kayseri'de mevcut Şeyh Abdurrahim Tennûrî Camisi'nde günlük 1 akçe ile hatiplik görevi yapan Seyyid Nasûh'un oğlu Seyyid Abdurrahman Halife'nin tecdid-i berât için İstanbul'a geldiğinde vefat ettiğinden, kendisinden boşalan görevin bu işe müstaid ve müstehak olan oğluna verilmesiyle ilgili Seyyid Derviş Süleyman'ın talebinden bashedilmektedir (**BOA**, Cevdet-Evkaf, 16528).
- ²⁹ Ahmed Remzî Mevlevî, adı geçen eserde Mirlivanın adı olarak Dusukî-zâde Haydar Bey'in adını vermektedir.
- ³⁰ Evliya Çelebi (Mehmed Zillioğlu), **Seyahatnâme**, C.III, Yayına Hazırlayanlar: Tevfik Temel Kuran-Necati Aktaş-Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1973, s.840.
- ³¹ 19-27 Mayıs 1997'de Uluslararası bir toplantı münasebetiyle Kazakistan'a gittiğimizde, Türkiye tarafından o tarihlerde mükemmelen onarılmakta olan Hoca Ahmed Yesevî Türbesi'nde de gördüğümüz bu yıldızları, Şeyh İbrahim Tennûrî'nin türbesinde de görünce, bunun bir tesadüf olamayacağını, mutlaka bir anlamı olması gerektiğini düşündüm ve camî, türbe ve çeşmenin görüntülemesini yapan Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Araştırma Görevlisi Başak Burcu Tekin bu sembollerden sekizgen yıldızın sekiz cenneti, altıgen yıldızın da dünyamızın Allah tarafından altı günde yaratılışını sembolize ettiğini söylemiştir. Bu vesileyle kendisine de teşekkür ediyorum. Hayatın her iki dünyayı da içerdiğini bu sembollerden anlamaktayız. Diğer taraftan Türkistan ile Anadolu arasındaki kültür köprüsünün, ortak duyuş ve sezişlerin varlığına güzel bir kanıt teşkil etmektedir.

- ³² “Büniye ve şurife hazihi’t-türbe fi eyyami’s-Sultan Bayezid Han bin Mehmed Han fi tarihi sene tis’a ve semanîn ve semanime (889)”. Şeyh Camii’nin İmam-hatibi Mahmud Uma, Caminin tavan, mihrab ve türbe kısmının orijinal halini koruduğunu iç yüzeyinin sıva ile kapatıldığını söylemiştir.
- ³³ Kur’an-ı Kerim, Yunus Suresi, 62., 63., 64. ayetler . Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara 1988, s. 215.